

Luka Tripalo

ma li koja dobra stvar u ljetnim žegama - u kojima su i biblijski pisci prepoznavali vrijeme poštosti i zatornika - to je da će više ljudi nego u hladnijem dijelu godine nagnati da osvježenje barem nakratko potraže pod crkvenim svodovima. A ima li koja dobra stvar u svodovima i zidovima crkava u Hrvatskoj, to je da oni uza svoju prirodnu hladnoću zrače i drukčijom, vidljivom, šarolikom svježinom. Svježinom svijeta koji je prohujao, a ipak živo diše; svijeta čija prirodnost začuđuje koliko i njegova izražajnost zadivljuje - svijeta srednjovjekovlja. A da zagonetna svježina srednjovjekovnih fresaka s protokom vremena samo dobiva na snazi, svjedoči i nedavno objavljena knjiga »Kastavska slikarska škola«, u kojoj autor dr. Željko Bistровić iz Konzervatorskoga odjela u Rijeci otkriva nepoznate slojeve povijesti, upisane kistom u zidove istarskih crkava.

Blago koje čeka ispod naliča • »Koliko ima fresaka u istarskim crkvama? Otkriveno ih je više od 120, ali na otkriće ih čeka mnogo više: srednjovjekovne su crkve redovito bile oslikavane, a u Istri ih je bilo tristotinjak«, započinje dr. Bistровić objašnjavajući da nije rijetkost da freske prvi put »provire« ispod naliča tek kada se u crkvi počne mijenjati krov ili postavljati struja. »Taj broj zvuči još impozantnije znamo li da su ih na rubu nekadašnjega Svetoga Rimskoga Carstva podizali naši predci, odvajajući od onoga što nisu imali. A mi - iako imamo više nego ijedna prethodna generacija čovječanstva - nemamo materijalne ni duhovne snage da tu baštinu održavamo. Ona je za nas gotovo pa smetnja. Nije stoga neočekivano što crkvene umjetnine stradavaju u nestručnim adaptacijama prostora, kao ni to da su crkve koje danas nastaju upitne sakralnosti«, primjećuje Bistровić.

Desetina istarskih fresaka djelo je Kastavaca • No i skrivenost i očuvanost baštine istarskih fresaka plod je dramatične promjene poimanja sakralnosti po završetku srednjega vijeka. »Reforma Tridentskoga koncila donijela je velike promjene i u liturgijski prostor i u sakralnu ikonografiju te se ranije freske u njih često nisu uklapale - ako i nisu postale posve nepoćudne. Većinom su zbog toga ispiketane i prekrivene vapnom, što se pokazalo providnosnim: lužinasti ih je medij konzervirao i tako sačuvao od propadanja. Pogotovo je to istina za istarske freske, koje nisu nastajale slikanjem samo po svježoj žbuci, nego i po osušenoj žbuci, a takav je oslik puno osjetljiviji na protok vremena.« Već i ta činjenica mnogo zbori o jedinstvenosti umjetnina koje istraživači otkrivaju djelić po djelić, stružući slojeve žbuke ručnim alatima i obrađujući ih laserom. No drukčije »struganje« otkriva i drukčiju jedinstvenost kastavske slikarske škole, kojoj se danas pripisuje korpus od trinaest crkava oslikanih tijekom 15. stoljeća.

Tri majstorske ruke združene u Bermu • »Još u svojoj knjizi 'Vincent iz Kastva' Branko Fučić do savršenstva je doveo morelijsku analizu kojom se po 'siglama' - kao što

Većina istarskih fresaka vjerojatno još nije ni otkrivena

O blagu baštine na crkvenim zidovima govori povjesničar umjetnosti dr. Željko Bistровić

Prijestolje milosrđa iz crkve sv. Marije u Božjem polju

su oblik nosa, usnica, ušiju, očiju - može odrediti autorstvo likovnog djela. Na temelju te analize razdvojio je ruke trojice majstora u crkvi sv. Marije na Škrilinah u Bermu. Osim Majstora Pasije, minornoga slikara koji je naslikao ili popravljao Kristov ulazak u Jeruzalem i Molitvu na Maslinskoj gori, u Bermu se susreću dvije jasno razlučene slikarske osobnosti, jednako vješte, ali različitoga likovnoga utemeljenja. Vincent - 'Majstor Poklonstva kraljeva', kakvo mu je hipotetsko ime dao Fučić - stilski je stariji slikar, koji ponavlja obrasce starijega, takozvanoga mekoga stila, obrazovan najvjerojatnije u Koruškoj, sažima dr. Bistровić navodeći slične primjere djelovanja koruških slikara u obližnjoj Sloveniji. »Drugi, suvremeniji slikar, Majstor Plesa mrtvaca, rabi morfologiju 'knitterstila', te njegovo slikarsko ishodište pretpostavljam u Bavarskoj ili Porajnju, mjestima gdje se recepcija novoga nizozemskoga stila - 'ars nove', kojoj su nositelji Jan van Eyck, Robert Campin i Rogier van der Weyden - prožima s idealiziranim slikarstvom kakvo nailazimo u južnočeškim pokrajinama. Taj je majstor blizak Ivanu iz Kastva, koji je puno produktivniji od Vincenta, te sam fokus prebacio na njega.«

Suradnje i utjecaji rašireniji nego što se mislilo • Upravo su se tom promjenom motrišta istraživaču otvorili novi uvidi. »Jesu li Ivan iz Kastva i Majstor Plesa mrtvaca ista osoba, i dalje je teško reći: mnogo se toga na zidovima mijesha. Primjerice, na slikama koje sam pripisao radionici Ivana iz Kastva uočavaju se ornamentalni detalji kakve je u Bermu rabio upravo Vincent! Istodobno u crkvi sv. Bartola u Roču ponovno se vidi ruka Ivana iz Kastva, no povrh nje slika i ruka nekoga trećega slikara, dok Ples mrtvaca u Hrastovlju nema veze s Ivanom. Dakle pokazao sam da su suradnje slikarskih radionica i međusobni utjecaji majstora bili rašireniji nego što se dosad mislilo.

Tri lijeka protiv površnoga pogleda na baštinu

— Na višedesetljetno istraživanje slikarske baštine istarskih crkava, kojoj je prije desetak godina posvetio i panoramski pregled »Šareni trag istarskih fresaka«, dr. Željka Bistровića potaknuli su motivi koji nadilaze puki stručni interes. »O crkvama se u struci često govori samo kao o kulturnim dobrima. Ali one nam nisu vrijedne samo zbog tehnologije svoje izrade ili zbog svoje povijesnoumjetničke važnosti. One nam govore o kontinuitetu kršćanstva u našim krajevima; one svjedoče o vjeri naših predaka. To je njihova duhovna dimenzija, koju nažalost ni mnogi vjernici i svećenici danas više ne znaju prepoznati. Riječ je o površnosti koja je umnogome plod naših povijesnih diskontinuiteta i koja se može izmijeniti samo kućnim odgojem, školskim sustavom i vlastitim naporom.«

Istodobno smanjio sam utjecaj tzv. Šarenoga majstora, kojemu su se pripisivale freske iz crkve sv. Marije na Božjem Polju. One su ipak djelo Ivana iz Kastva, čime se on ispostavlja najproduktivnijim kasnogotičkim slikarom u Istri. To je tim zanimljivije što se Ivan - za razliku od Vincenta - potpisivao i glagoljicom, što znači da je on ili netko iz njegove radionice poznao hrvatski jezik«, napominje dr. Bistровić.

Živopisni motivi i književni izvori • Ipak freske slikara kastavske škole pre-

Raspeće iz crkve sv. Jurja u Lovranu

poznatljive su i laičkim promatračima zahvaljujući svojim živopisnim motivima. »Kastavski slikari barataju brojnim ikonografskim obrascima, brojnim temama u kojima se oslikavaju teološke preokupacije vremena u kojem žive i stvaraju. Njihove radionice najpoznatije su po prikazima 'plesa mrtvaca', makabrističkoj temi koja je popularnost stekla zbog misli o jednakosti svih staleža pred smrću. No mene su privukli neki drugi motivi, kao što je sv. Josip, koji na sceni Poklonstva drži u ruci svijeću čuvajući je dlanom da se ne ugasi plamen. Kako se radi o dnevnom prikazu, svijeća ima dublju simboliku, a njezin literarni izvor vizije su sv. Brigitte Švedske. Pri ikonografskoj analizi nisam se zadržao samo na potrazi za ikonografskim prototipom, nego i za literarnim izvorima, a ta me potraga dovela da u detaljima monumentalnoga Raspeća u župnoj crkvi sv. Jurja u Lovranu primijetim da je riječ o kompilaciji svih četiriju evanđelja i apokrifa.«

Srednjovjekovna stvarnost progovara i danas • Sugovornik kao ikonografsku osobitost kastavske slikarske škole ističe i temu aktualnu upravo u srednjovjekovlju: euharistijskoga Krista kojemu kroz rane prolaze vitice loze i klasje žita, ilustraciju transsupstancijacije - stvarne prisutnosti Krista u euharistiji. »Mnogi ikonografski detalji pružaju nam mogućnost da se uživimo u srednjovjekovnu stvarnost. Tako je scena Posljednjega suda, koja se u Lovranu nalazi na unutrašnjoj strani trijumfnoga luka, vidljiva samo svećenicima u koru. Ona je naslikana kao upozorenje baš njima.« Nemoguće je ne zapitati se nije li upozorenje i svakomu tko usred ljetne žege zađe u crkveni hlad. ●